

Verhaal van de dag

De Leidse dominee Wilhelm Boissevain (1880-1945) stak zijn sympathie voor nazi-Duitsland niet onder stoelen en banken. Eén volk, één kerk, één God, was zijn devies en Adolf Hitler was in zijn ogen 'een man van den Heiligen Geestes'. Toch vielen zijn Leidse collega's hem niet af, hoewel de meesten zijn standpunten niet deelden.

De Leidse hervormde dominees bijeen, op een foto uit het einde van de jaren '30. Boissevain zit uiterst links. Dominee Hendrik Touw, die fel anti-Duits was,

NSB-dominee deed

Wilfred Simons
w.simons@hollandmediacombinatie.nl

Leiden * De Leidse dominees Hendrik Touw (1903-1972) en Marinus Ottevanger (1897-1972) waren tijdens de Tweede Wereldoorlog fel anti-Duits en niet altijd in staat om hun mening voor zich te houden. Ze verzetten zich vanaf de kansel tegen de jodenvervolgning en 'voor een spoedige terugkeer van koningin Wilhelmina'. Zulke uitspraken waren in preken levensgevaarlijk, want in elke kerk zaten verkliekers die de Duitse Sicherheitsdienst van alles op de hoogte hielden. Toch kwamen Touw en Ottevanger nauwelijks in de problemen. Waarom niet?

Het antwoord kan zijn: Wilhelm Theodor Boissevain (1880-1945). Met de nadruk op kán, want bronnen uit die tijd draaien een beetje om de hete brei heen. Boissevain was namelijk een NSB-dominee. Bedoeld of misschien ook onbedoeld hield hij zijn anti-Duitse collega's uit de wind. Maar in de naoorlogse jaren, waarin NSB'ers als landverraders werden gehaat, was het niet zo makkelijk om dat feit te erkennen. Dit althans is de stelling van de Leidse historicus Elias van der Plicht (33), die een artikel over hem schreef in het nieuwverschene Leids Jaarboekje 2016 van de Historische Vereniging Oud Leiden.

Belangstelling

Van der Plicht is niet de enige historicus die de handel en wandel van Boissevain in de jaren '30 en '40 in herinnering roept. Hij staat in de belangstelling. In 2009 publiceerde kerkhistoricus Henk Tijssen een biografie van hem: 'De dominee van de NSB'.

Boissevain vreesde het bolsjewisme

Boissevain, of 'Bosjevan' in de Leidse volksmond, werd in 1918 naar de Marekerk in Leiden beroepen. Hij was sterk beïnvloed door de 19de-eeuwse theoloog Philippus Hoedemaker (1839-1910). Net als zijn inspirator legde hij de nadruk op de eenheid van het Nederlandse volk. Zijn ideaal was één kerk, één volk, waarin alle gelovigen een sterke persoonlijke band met God zouden hebben. Die gedachte bracht hem in de jaren '30 in het vaarwater van de NSB, die ook de eenheid van het volk benadrukte en gedachte die ook nu weer opgeld doet. In de loop van de jaren '30 radicali-

seerde Boissevain. In het NSB-tijdschrift Het Nationale Dagblad stelde hij dat Nederland op een tweesprong stond. De 'neutrale staat' had zijn tijd gehad. Het volk stond voor de keuze: ofwel voor een God belijdende nationaalsocialistische staat ofwel voor een God loochnende bolsjewistische staat. „Laatsrgenoemde voorbeeld was zijn grote angstbeeld”, schrijft Van der Plicht. In de Tweede Wereldoorlog zou hij voorbede voor Adolf Hitler doen, die hij zou hebben beschouwd als 'een man van den Heiligen Geestes'.

Rouleren

In 1940 telde Leiden acht hervormde predikanten, die gezamenlijk de zorg hadden voor zo'n 30.000 Leidenaren. Diaconaal werk deden ze in hun eigen wijk, maar op zondag roulerende ze over de kerken. Naarmate de oorlog vorderde, werden de kerken steeds voller, maar die van Boissevain steeds leger. Soms had hij niet meer dan twintig toehoorders, hij 'prekte

werd pas in 1940 beroepen en staat dus niet op deze foto.

toch het goede

Dominee hield collega's de hand boven het hoofd

voor de banken'. Dat kwam misschien niet alleen door zijn nationaal-socialistische denkbeelden, maar ook omdat zijn preken niet goed te volgen waren. In elk geval vond NSB-ideoloog Rost van Tonningen hem 'ten enen male ongeschikt om een volksmenigte toe te spreken'. Boissevain was als NSB-dominee een uitzondering in Leiden. De meeste van zijn collega's waren van het pappen en nathouden. Maar er waren ook felle tegenstanders van het nazi-regime, zoals Hendrik Touw en Marinus Ottevanger. Zij verzetten zich vanaf de kansel tegen jodenvervolgning, tegen de NSB en tegen de Duitse bezetters,

die 'al Gods geboden dagelijks overtreden'. Dat kon gevaarlijk zijn. Volgens Van der Plicht zijn 'gedurende de oorlog ruim 150 voorgangers kortere of langere tijd gevangen gehouden of gegijzeld'. Dominee Wim den Hertog uit Noordwijkerhout bijvoorbeeld belandde in Dachau, waar hij tot de bevrijding zat. De Haagse predikant Dirk Arie van den Bosch kwam terecht in Kamp Amersfoort, waar hij overleed.

Invloed

In Leiden gebeurde 'niets van dat al'. Het lijkt er op dat Boissevain, als hij de kans had, zijn invloed in de NSB gebruikte voor collega's die in moeilijkheden kwamen. Hij deed dit in elk geval met succes voor de Hillegomse dominee Martinus Heymans, die in mei 1943 in het Oranje Hotel in Scheveningen werd opgesloten omdat hij zich in een preek beledigend tegenover Hitler-Duitsland zou hebben uitgelaten. Een feit is ook dat de Leidse predikanten na de oorlog nooit

een kwaad woord over Boissevain hebben willen zeggen. Mogelijk ging de Gestapo er van uit dat Boissevain zijn Leidse collega's wel zou waarschuwen om zich te matigen in hun uitspraken. Zeker weten we het allemaal niet. Boissevain stierf op 19 mei 1945 als gevolg van een val van de trap. Als dit niet was gebeurd, was hij ongetwijfeld gedaagd voor het Bijzondere Gerechtshof, dat na de oorlog werd ingesteld om collaborateurs, NSB'ers en verraders te berechten. Dat kon nu niet gebeuren en daardoor is zijn zaak nooit goed uitgezocht. De Leidse politie liet het bij een kort onderzoek. „Daarmee moeten we het doen”, besluit Van der Plicht zijn artikel in het Leids Jaarboekje.

Leids Jaarboekje 2016 voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken. Uitg. Historische Vereniging Oud Leiden. Het Jaarboekje is alleen verkrijgbaar door lid te worden van de HVOL. Lidmaatschap kost €20 per jaar.

Verhaal van de dag

Tinga

Leidenaar Merijn Tinga is bioloog, kunstenaar en avonturier. Tel dat bij elkaar op en je hebt zijn alter ego, de Plastic Soup Surfer. Op deze plek schrijft Tinga elke week over wat hem bezighoudt.

Een benauwend lijntje in een grafiek

Ik schrok me rot van een kleurig grafiekje op Twitter, een week geleden. Het einde van de wereld was nakende. In de grafiek op mijn telefoonschermje maken een tiental grillige lijntjes een golfbeweging als een sinus. Ze geven de aangroei van zee-ijs weer. Met gemiddelde temperaturen van net boven nul in de zomer tot ver onder de min dertig graden Celsius in de winter wanneer de poolnacht inzet – zo rond deze tijd. Behalve één rood lijntje - 2016. Die rode lijn kiest zijn eigen pad. Zelfs 22 graden boven de gemiddelde temperatuur. Dat lijntje wil maar niet verder zakken dan min 10 en schommelt soms zelfs naar min 5. Daar schaats je nog geen Elfstedentocht mee. Geschrokken graaf ik dieper op Twitter. Wie zegt dit? Waar komt die grafiek vandaan? Maar daar wordt het alleen maar erger van. Ik zie meteorologen tweeten: *Folks, we're in a climate emergency. Tell everyone you know.*

Wetenschappers reppen over een verlegde 'jetstream' (Een hoge luchtlag met veel wind). De tropische jetstream zou ten gevolge van het broeikas effect en de El Nino van afgelopen jaar de Noordpool verwarmen – alsof God de koelkast op een kier heeft laat staan en hij daarom niet koelt. Zouden de ontkeners van klimaatverandering dit ook zien, denk ik bij mijzelf. Zou het nog uitmaken? Ik voel me ongemakkelijk. Tijdens mijn biologie studie leerde ik over de Gaia-theorie. Die beschrijft hoe alle natuurlijke processen in elkaar grijpen. De natuur houdt zichzelf in evenwicht als een buffer – een wipwap zeg maar. Zodra het evenwicht kwijt, is kantelt alles in razend tempo mee. Is dat moment nu dan aangebroken, vraag ik me af.

Bozig blijf ik de dagen erna de websites afstruinen voor nieuws. Warmterecords zijn gebroken, deze zomer. Er is nog nooit zo weinig zee-ijs geweest. En het was nog nooit zo dun. Na vier dagen kom ik een artikel tegen waarin de grafiek die mij deed opspringen - en die de wereld over gaat - wordt genuanceerd. Er worden volgens de deskundigen parameters vergeleken die niet gebruikelijk bij elkaar in een grafiek staan. Het stelt mij wat gerust. Zal het dan toch allemaal meevallen? Het zit in mijn aard om positief af te sluiten. Om hoop te zien in het klimaatakkoord van Parijs en het vervolg in Marrakech onlangs. Maar zonder houvast, zak ik langzaam terug de pan in. Als een kikker die langzaam verdoofd aan de kook wordt gebracht. Wachttend tot ik weer word opgeschikt.

